

András László

Mindörökké Zerkó – Így olvasok én

Gondolatok Cserna-Szabó András *Zerkó, Attila törpéje* és Szeifert Natália *Örökpanorama* című regényének olvasása, valamint néhány Mikszáth-regény újraolvasása alkalmából

Már régóta úgy olvasok, hogy olvasmányaim közel ötven százaléka újraolvasás. Rendkívül fontos tapasztalat találkozni húsz-harminc-negyven-plusz év után ismét életem meghatározó élményeivel. A maradéknak ugyancsak a fele nem szépirodalom, hanem valamiféle tudományos munka, mitológiák, ókortörténet, pszichológia, fizika, szociológia. A maradék fele a kortárs magyar irodalom, s ennek fele a próza. Persze e kissé körülményes bevezető helyett annyit is írhatam volna: alig olvasok kortárs magyar prózát.

Az idén azonban volt szerencsém két utazós könyvet is elolvasni. Mindkettőre számítottam előre, vártam őket, és nem is csalódtam. Sőt! Itt persze mindjárt közbe lehetne vetni, hogy ez nem egyéb, mint a kognitív disszonancia redukciója, miszerint ha beismerném, hogy rossz könyvekre vártam és azokat olvastam, akkor kiderülne az ostobaságom, tehát szükségszerűen dicsérem őket, magamat védve. Ez is egy lehetséges értelmezés, de most én beszélek.

Az úgynevezett kevés olvasásomhoz annyit fűznék még hozzá – keveset olvas, sokat fecseg –, hogy a könyveknek is, akár a boroknak vagy a whiskyeknek van egy „utóíze”, lecsengése. Az az érzés, ami a könyv olvasása után esetleg néhány nappal, de egy-két héttel később mindenképpen kialakul. Akkorra kerül a helyére bennem a könyv, illesztődik valamiképpen a sok előzőhöz. Akkor lesz meg a valamilyensége, hosszú időre, talán egészen újraolvasásig. Ha ez alatt az idő alatt az ember új regénybe fog, azzal összezavarja ezt a folyamatot, az ülepedés folyamatát, és a nagy kultúrahabszolásban úgy járhat, mint a lakodalmas kutya. Vagy ha úgy pont nem is, nem tud a részévé válni a könyv. Nem épül be a tekintetébe, ahogyan ránéz a világra.

Szóval, két utazós könyv, az egyik világutazós, a világtörténelem egyetlen drámai pillanata körül – miközben az is kiderül, hogy egy ilyen drámai pillanat a történelemben bizony akár száz évig is eltart. A másik időutazós, egy precízen kijelölt pontján a helynek, miközben az is kiderül, hogy a lokális idő végtelenjének mérhető, megszámlálható tartama nagyjából száz év. Mindkét könyv a téridő bravúrja. Téridő, azaz hely/történet – ez az egyik, s lehetne éppen helytörténet a másik. De ez persze csak játék a szavakkal. Ahogyan természetesen minden az, aminek köze van a nyelvhez. Ez a két regény is az, játék a szavakkal, mondatokkal, igaz, komoly játék. Tétje van.

Most pedig megpróbálom elmagyarázni, miért is tartozik együvé bennem ez a két látszólag olyannyira különböző könyv. Kezdjük mindjárt a kezdőmondatokkal! A nyitó mondatoknak, az első néhány

bekezdésnek különös szerepe van. Elindítják a könyvet, megadják a tempót, hangulatot, a nyelv minőségét, milyenségét, a hangot, amit majd napokon át hallani fogunk a fejünkben. Akarjuk ezt a hangot hallani? Vannak persze könyvek, amelyek olyan hangon szólnak, amit elsőre talán nem szívesen hallunk. Ezekben az esetekben az első húsz-harminc oldalra hárul a feladat, hogy meggyőzzön bennünket, valamiért mégis érdemes meghallgatnunk.

Ez a két könyv nem ilyen. Az ő első mondataik világosan beszélnek. Ide is idézem őket, feltételezve, hogy az első mondatok elárulása nem minősül úgynevezett spoilerezésnek. „Mariana Delviget, úgy tűnt, lehetetlen lesz férjhez adni.” – így kezdődik az *Örökpanoráma*. „Na ide figyeljetelek ciprióta faszikáim!” – így pedig a *Zerkó*.

Szokásom egy regény befejeztekor rögtön újra kinyitni a könyvet és újra elolvasni az első mondatot. Az első mondatok kockázata, hogy esetleg túl frappánsak akarnak lenni, vagy épp ellenkezőleg, semmitmondóak. Esetünkben viszont nyugodtan rábízhatjuk magunkat ezekre a mondatokra. Igen, mesélni fognak nekünk. A könyvek terjedelméből adódóan hosszú meséket.

A tavasszal Mikszáthtól olvastam újra néhány regényt. A *fekete várost*, a *Szent Péter esernyőjét*, a *Különös házasságot*. Ezúttal is remekül szóra-koztam, csakúgy, mint legutóbb, úgy harminc éve. Megállapítottam azt is, hogy semmi sem változott. Aztán eltűnődtem kissé, mi is az a semmi, ami nem változott se Mikszáth óta, se harminc év óta? Az emberek. Közhely, nyilván. De a legfontosabb mégis az volt számomra, ahogyan Mikszáth nézi a szereplőit és a világot, amelyben mozognak. Egyfajta derűvel, elnézéssel, szeretettel. Megértéssel. No de hogy jön ide Mikszáth?

Az *Örökpanorámában* valahol, talán a könyv közepe táján van egy bagatell jelenet, amelyben egy, a „nagy” történet szempontjából jelentéktelen mellékszereplő kap egy teljes bekezdést. Fel-felbukkant már korábban is, addig is tudtunk róla annyit, amennyi szükséges a történethez. De ebben a bekezdésben a különben nem csak jelentéktelen, de nem is különösebben szimpatikus mellékszereplőről elmeséli az elbeszélő, hogy mit érez. És akkor nekem elszorult a torkom, és legszívesebben megöleltem volna, ha itt van előttem, ha nem

Szeifert Natália találta volna ki őt, hanem az Úristen. Megtudtam róla valamit, amitől szerethető lett a számomra – és ezt a valamit a szerző végig tudta. Nyilván.

De jön ide Mikszáth még másképpen is. Csernához nyílegyenesen. Zerkó, aki azonos a regény elbeszélőjével, valami belső derűvel szemléli ezt a tökéletlen világot. Látott mindent, tud mindent, megtörtént vele minden. Is. Amit nem tapasztalt meg, az nem szükséges az élethez. Az első mondatból kiderül, hogy túlélte. Ahogy a derűje is nyilvánvaló lesz a következő pár mondatból. Az viszont, hogy mit is élt túl – erről szól a regény –, oldalról oldalra, történetről történetre növeli a súlyát ennek a derűnek, erősíti a hitelességét.

Gyönyörű fecsegés, miközben megmutatkozik a lényeg. Az élete. Az életünk. Persze csak akkor, ha elfogadjuk tükörként is a könyvet. Ez az egyik alkalmas használata. Mármin mindenféle könyvnek. Persze, a könyvet sok mindenre lehet használni. Búvóhelynek, melynek világában eltűnhet az ember a saját jelenideje elől, és fegyelmezetten lassú olvasással elodázhhatja a pillanatot, amikor ismét elő kell bújni. Mostani beszédem mindkét tárgya képes erre. El lehet bújni bennük. A *Zerkóban* való elbújáshoz fegyelmezettebbnek kell lenni, mert a tempója sodró. Ragad magával. Kevésbé akar az ember megpihenni a lapok közé téve ujját, hogy elgondolkodjon kissé az olvasottakon. Pedig érdemes annak, akinek van hozzá fegyelme. Ha esetleg mégsincs, hát rohanjon végig a könyvvel annak tempója szerint, aztán kezdje újra, ezúttal lassabban. Nem fogja megbánni.

Az *Örökpanoráma* szövése sűrűbb, tempója lassabb, olyan húsz-negyven oldalanként ülepítenem kellett az olvasottakat. Hagyni, hogy mondatonként, szavanként, kortyonként, cseppenként leszivárogyanak a gyökereimhez. A könyv első kétharmada úgy épül és működik, mint egy puzzle, egy óriási tabló kirakódarabjai, amelyekből úgy száz-százötven oldal körül sejlik fel az egész kép monumentalitása. Az egyes darabok (fejezetek), amelyekből a nagy kép összeáll, külön-külön is remek, veretes novellák – gyöngyök, írnam, ha nem lenne képzavar, miszerint a kirakó darabjai gyöngyök. Egy-egy sorsfordulót, életet meghatározó pillanatot, olykor fél emberöltőnyi történetet magukba sűrítő, pontosra csiszolt darabok,

melyek épp e pontosság miatt hézagmentesen illeszkednek egymáshoz, egymásba. És ezek az összekapcsolódó részek mind megidézték bennem Mikszáth remekdarabjait, és nem csak azért, mert földrajzilag arrafelé játszódnak, az atyafiak és a palócok földjén.

Nagyon más világ e két könyv, de közös bennük, hogy mire a végére érünk az olvasásnak, az a világ, amelyről mesélnek, már nem létezik. Aki eleget élt ahhoz, hogy megtapasztalja azt az érzést, hogy a világ, amelyben felnőtt, nincs többé, tudja, miről beszélek. Az ő számukra olyasmiről is szólnak ezek a könyvek, ami nagyon mély, személyes élmény. És itt szinte mindegy is – máshonnan nézve: nagyon nem mindegy! –, hogy a világ pusztulásáról,

mint eszelős haláltáncról, kaotikus forgatag-ról mesél az elbeszélő, vagy balladaszerűen, lassan, kérlelhetetlen bizonyossággal, reménykedésnek egy percig sem hagyva helyet. Sic transit gloria mundi. Így vagy úgy, de elmúlik.

Beszélgettem mostanában barátokkal, akikkel régóta megosztjuk egymással olvasmányélményeinket, így azok aztán jócskán átfedésbe is kerülnek. Régen, úgy negyven éve volt egy abszolút kategóriánk: ezt el KELL olvasni. Akkoriban sokkal több mindenre mondtuk ki ezt a szentenciát. Ma már egyre kevesebbre. Ez a két könyv nekem olyan, hogy el kellett olvasnom őket. És odakerültek, az újraolvasandók közé.

KOTNYEK ISTVÁN: Arcvesztés

A. Gergely András

Amikor tekintetünkben a szégyen

Sofi Oksanen tényleg elmondja...

Régtől fogva meglepetéssel vegyes bűvölettel tölt el, amikor azt látom, hogy egy vaskos regényt, fajsúlyos tanulmánykötetet, akár nagymonográfiát is, néhány rövid, de mértékadó bekezdéssel jellemez valaki. Szerző, fordító, kiadói reklámszakember, újságíró vagy kritikus talán, de merészeli vállalni annak felelősségét, hogy néhány ecsetvonással összegezze a teljes egészet, annak részeit-árnyalatait, mondandóját-tartalmát, vagy jelentőségét és értékét, a Szerző célját és műféléjét... S csöppet sem zavarja a teljesség hiánya, az esetlegesség magabiztosságának kényelmetlen nyúgja, sem az ellenvélemények keletkezése.

Sosem követtem ezt a „járatos” utat, melyet sokan koptatnak vagy fényesítenek. Sőt, régóta először fog el a határozottság is, hogy a minősítő eljárás nélkül (vagy helyett) a Szerző Énjét hagyjam inkább megszólalni, rejtélyeskedni, minél rejtélyesebben szóhoz jutni, s épp ezzel vonzani vagy talányosba csábítani az Olvasót. Sofi Oksanen *Baby Jane* című kötete most ilyen (fordította Bába Laura, Scolar Kiadó, Budapest, 2012), ahol alkura készülök, hogy ne akarjak már magam elmondani mindent, Helyette és nélküle is, Bárkinek, aki a véletlen véletlenül éppen soraimmal találkozna. Mert a kötet tőlem függetlenül is elbeszéli mindazt, amit tudni érdemes az én tudásom nélkül is, amit irodalom közvetíthet az érdemes befogadónak, amit tudnunk kell akkor is, ha nem akarnánk tudomásul venni, ami körülöttünk/velünk/bennünk végbemegy.

„Most messziről elkerülnek az emberek, mert azt hiszik, valami olyat tettem, amit nem szabad. A tekintetükben látok valamit, ami szégyent hív elő a bensőmből, és nagy, furcsa huppanókat végig a hideg csúszdán valahová, ahol nincsenek emberek. Csak csillagtiszta emlékek a csikorgó poharakról és a hideg szép a nikotintól elsárgult régi fényképeken, ami valaha volt” (196. old.).

A *Baby Jane* regény (esszéregény, irodalmi vallomás, csillagtiszta emlékek ellen is tiltakozó dacpoézis) amúgy teljességgel erről, az avatatlan bebeszélésről, a tudomásulvétel végzetességéről, a vállalás és hűség tétjeiről szól, s a legkevésbé se akarná főhőse (vagy inkább „beszélője”, mert amúgy főhőse legalább kettő van, szerelmi háromszöggel mérve három is), hogy Vele, Neki, Érte vagy Átala szólaljon meg az, amit elbeszélni is nehéz vagy lehetetlen.

„Mi történt Kormival? – a magabiztos, mindenkit elbűvölő lány, aki körül csak úgy pezseg az élet, milyen valójában? Milyen akkor, amikor a pirulák és az alkohol mindent elrejtő gőze nem lengi körül? Mi zajlik a ragadós kacagás, a rummámoros éjszakák legmélyén? Hogyan történhetett, hogy a város legmenőbb, feketebakancsos lesbije saját otthona rabjaként, az éhhalál szélére sodródva tengeti 'élet'-nek

nem nevezhető létét? A kötet elbeszélőjének nagy szerelme, Kormi elszigeteli magát saját lakásában. Nem vásárol, nem mozdul ki, még csak a szemetet sem meri levinni, sőt már éj-jel sem merészkedik emberek közé. Súlyos szorongástól szenvedve még a legegyszerűbb dolgoktól is visszariad. Kormi hosszú éveken át sikerrel rejtette el súlyos lelki betegségét – s amikor már feltárulkozna, amikor minden idegszála könyörögne a segítségért, senki sem érti...A szavak rosszkor, rossz helyen hangznak el, és süket fülekre találhatnak...– tudjuk meg a hátoldali szövegből.

Azt azonban onnan sem, de még a regényből is alig felfejthető, mitől lesz valaki Baby Jane, ha sem sztár nem volt, sem megkeseredett tehetség, sem keserű és magának-mindenkinek fájdalmat okozó öregedő művészlélek, mint a névadó eredeti. Kétségkívül van egy finom utalás a filmsztár és a híres történet tévé-képernyőn éppen feltűnő effektusával, de sem derékba tört művészi pálya, sem tolószékbe szorult főszereplő nincs jelen itt, még „bejárónő” (egy korábbi meleg társnő) is alig. S van ugyan egy főhős Kormi, aki mindenki imádatának tárgya, de szorongásai miatt lényegében ágylábhoz kötött életet él, s idővel már emlékezni sem hajlandó, sikereihez méltón szeretni is egyre kevésbé tud, kiszolgáltatottsága azonban mindenkire kiterjed. Egy elborult pillanat a regényben, ahol a beszélő öntudatlan magamagát adja és késhez kap, ezzel megfordítva a már sejtelemig és tovább romló szeretői viszonyt.

„És senki sem sejtette volna, hogy az összes élcelődés közepette éppen Kormi gyerekhangja az, amit komolyan kellett volna venni, az, ami felé nekem mennem kellett volna, az, amit nekem meg kellett volna simogatnom, aminek azt kellett volna súgnom, hogy minden rendbe jön, és nem megyek sehová. Nem tettem így. Kormi és az én történetem befejeződött” (146. old.)

A pánikbetegség mint létfeltétel s a kitettség fájdalma mint sorskérdés láthatóan a lesbikus éneket is eléri, a határozott szenvedély menti emberi értékhány szintűgy, a magány képtelensége és a lemondó végjáték ugyancsak. Oksanen bátorkodik a kiszolgáltatottság boldogság-közegét megjeleníteni, közvetlen szavakkal és közvetett vágyakkal, de egyúttal harciasan szembe is nézve e zárt belvilág em-

berléptékű problémáival. Egy értetlen társadalom érzéketlen távolsága, egy tabusított világerzékelés mindennapisága és a hetero-környezet bombabiztos érdektelensége láthatóan éppúgy lélektani dráma tárgya lehet, mint a kevesebb alkohollal és droggal élő flegmák világa.

A kötet nyelvezete a lét mindennapjaihoz és a hogylét cirkalmaihoz idomul. El sem beszélhető világot idéz meg ott, ahol az elbeszélés is közveszélyes hagyományra lett. S mert a korábbi északi irodalom messzire kerülni kénytelen a kétfenekű beszédmódot, direkt szóra viszont elenyésző a kiadói kereslet, marad a költői vagy életköltészeti irányelv... Ez viszont roppant mód bejött Oksanennek.

„Hogyan változtatja meg a művészet a világot? Kiskoromtól kezdve szerettem volna író lenni. Hatévesen kezdtem naplót vezetni, nem sokkal később pedig elkezdtem saját történeteket írni. De annak ellenére, hogy két országban: Finn- és Észtországban, és két párhuzamos valóságban: Nyugat-Európában és a Szovjetunióban nőttem fel, az, hogy Észtország történelméről írok, meg sem fordult a fejemben 2001-ig, amikor elkezdtem írni első regényemet, a Sztálin teheneit. Addig minden, ami Észtországgal kapcsolatos, leírhatatlannak tűnt számomra, már csak azért is, mert Észtország szó szerint nem szerepelt a térképen – hiszen hivatalosan a Szovjetunió része volt, a Szovjetunióról pedig soha nem írtam le egyetlen sort sem, kivéve azokat a finnországi iskolai fogalmazásokat, melyekben akkurátusan ragaszkodtam a finn tankönyvekben szereplő ismeretekhez. Minden más lehetetlennek tűnt. Semmit nem lehetett feljegyezni. Mindent meg kellett jegyezni. A szovjet rendszer azon alapult, hogy az emberek megtanultak nem beszélni a hatalom számára kellemetlen dolgokról, míg végül már eszükbe sem jutott megkérdőjelezni annak működését, hiszen nem volt összehasonlítási alapjuk. Hiányzott az a valóság, amelyben ezekről a dolgokról írni lehetett volna...” – vallja egy (már sikereivel ékesen) vállalt írói pálya delelőjén. (a részletek: Magyar Lettre Internationale, 92. szám, 2014 tavasz)

A regényben a szerelmi háromszög – éppúgy, mint korábban a Sztálin tehenei (fordította Pap éva, Scolar Kiadó, 2011) – olyan társadal-

mi és lelki terhek elviselhetetlenségébe segít bepillantani, amit e pályakezdő regényben a politikai és szociális bűnök megnevezése képviselt. A 2005-ös *Baby Jane*, majd 2008-ban az Oksanen számára világhírnevet jelentő Tisztogatás (fordította Pap Éva, Scholar Kiadó, 2010) korunk egyik legnépszerűbb északi szerzőjévé tette, miközben észti és finn gyökerei nyomán egyszerre van jelen létében Finnország, Észtország és a Szovjetunió is, ezek szovjet elnyomás alatti életképtelensége és dacos reményteljessége, sőt hasonló erővel a női lét, a nők elleni erőszak mindennapossága, a kiszolgáltatottság drámai környezete és világa, meg az ezeket túlélő elszántság is. S mert Oksanen a Színművészeti Akadémián tanult dramaturgiát Helsinkiben, színházi próbálkozásai sem érdektelenek, kellő drámai őszinteséggel szembeállít mindazzal, ami a kiút nélküli útrakelés leleményeként még megmarad.

De mert csupán elvakult olvasói lelemény a főszereplő azonosítása a szerzői énnel, a *Baby Jane* oldalain sem a sikerfosztott lét, hanem a lemondó reménytelenség a meghatározó inkább. Viszont a folytatás felelőssége mint válasz nélküli kérdés tartja fenn a regény második felét.

„Harminchét évesen rádöbbsz, sosem fogja Párizst járni sportkocsival,
miközben langyos szél fújja a haját”
/Marianna Faithfull: *Ballad of Lucy Jordan*/

Ám a Madonna vagy Courtney Love, Marc Almond vagy Marianna Faithfull, Musta Parati és a Lords of the new Church szenvedélyes melankolikusságát minden fejezet mottójaként megidéző dalszövegrészletek nemcsak a lemondásos reménytelenség, hanem a függő kitettség, a felszínes lét szélfúttá bájával vegyes üresség bűvkörét is egyaránt megidézik. Nincs az a regényolvasó, aki bele ne gondolna, mi van azután és azelőtt, hogy langyos szél kap az ember hajába, s éppen Párizsban, ahol az év kétharmada esős, és harminchét évesen már mintegy huszonöt éve ázik az is, akinek zárt

sportkocsija van. Ezek persze díszletek csupán, s Oksanen életművének politikai tónusai között a megcsalás, megfigyeltség, kiszolgáltatottság és rejtett ellenállás mindenképpen jelen van – így még hangsúlyosabb mindez ott, ahol a hűség, áttetsző tisztaság, kapaszkodás és álcázott világiasság elleni tiltakozás kap főhelyet. A *Baby Jane* ennek tiszta modellje, a kétszereplős história (további két lekötetlen vegyértékkel) ezért olyan párkapcsolati drámává sűrűsödik, ahonnan a kiút vagy a semmibe vezet (Kormi alakváltós léthelyzetében szinte kézenfekvően), vagy a szabadság véltelenségét kétségbe vonó küzdelemhez, a rácsok mögötti léthez. Mérlegre téve a tanulságot: szinte egyik sem tart tovább, egyik sem mélyebb, mint a párizsi langyos szél lebbenése.

Egy érv kéne talán, teljes záróra előtt, miért is kell akkor Sofi Oksanent olvasni, ha ennyire reménytelenül lebben az a hajköltemény? Talán azért, mert a beszélő-főhős sorsának megfelelően is, a párizsi tájon széttekintve is az a legfeltűnőbb, mennyire nem kiszámítható a lét boldogságába táplált hit, mennyire mély a kísértés ott is, ahol a felszíni megoldások csábosan kecsegtetnek a mélységek derűjével, s mennyire közös az is, hogy miattunk szól a miattam keserve, s egyik sem lesz soha már elementárisabban átélhető.

„...ha azt mondtam volna, hogy miattam, Kormi azt felelte volna, hogy túl késő, és hogy hiszen barátok vagyunk, a barátság pedig nem önző. És ennek semmivel nem mondhattam volna ellent” (194. old.).

Baby Jane hírhedt világotalata, s a megidézhető válságjele mindannak, ami az ellentmondásra már nem is készlet, ezért valahol (látszat-) harmóniában áll. Ha nem is önmagunkkal, de mindenki mással. S ebben még a csillagtiszta emlékek sem segítenek igazán...

Sofi Oksanen *Baby Jane* (fordította Bába Laura, Scholar Kiadó, Budapest, 2012)